

POVIJESNA PRAVEDNOST U HRVATSKIM USMENIM PREDAJAMA

Ljiljana Marks

(Institut za etnologiju i folkloristiku – Zagreb)

Na zapisima hrvatskih usmenih predaja analizira se mjesto povijesnih osoba u usmenoj tradiciji. Pretpostavlja se da u njihovu prikazivanju postoje klišeizirane predodžbe o hrabrosti junaka, o velikodušnosti ili zloći vladara, o darežljivosti, mudrosti i neupitnoj pravednosti. Ti se pripovjedački uzorci prenose i prilagođuju najrazličitijim povijesnim osobama i povijesnim razdobljima bez obzira uklapa li se stvarna biografija tih povijesnih osoba u te klišeje, ili ne.

Pojam mitskoga strukturan je i neizostavan dio tih povijesnih predaja i junaka. Označuje predodžbu, katkad još više “vjerovanje” ili, još bolje, način mišljenja koji se ne obazire na znanstvenu sliku svijeta koja povijesne osobe i njihovo djelovanje interpretira kao osobne činove uvjetovane povijesnim okolnostima. U predaji nema objektivnog opisa slike povijesnog junaka, ali se opisi ipak mogu iščitavati kao “šifre” za važnost tih osoba i njihovo mjesto na povijesnoj i političkoj ljestvici.

Kut iz kojega povijesna predaja izvješćuje jest, više no u ostalim predajama, pogled prema gore, doduše kako ga zamišlja najčešće neobrazovan pripovjedač koji se nikad u životu osobno nije susreo s plemićkim, dvorskim svijetom ili suvremenim svijetom visoke politike, koji mu je do neke mjere pandan. Razmatra se i pitanje koliko su ti tekstovi povijest, a koliko su fikcija jer usmena povijesna predaja ne ide za kronikom, ona izdvaja, ekstrahira, subjektivizira i relativizira događaj u kontekstu kolektivne tradicije. Koncentrirana je na anegdotalan prikaz događaja u kojemu se povijesna osoba nalazi u neobičnoj ili neuobičajenoj situaciji jer je jednoepizodnost predaje suprotna epskoj naraciji povijesti. Po svojem su jezičnostilskom ostvaraju mnogo bliže živom, svakidašnjem govoru, od povijesnoga teksta te se upravo u tom bogatstvu sličnih, a ipak veoma raznolikih i pojedinačnih iskaza raskriva veća gustoća i doživljaja i podataka. Premda su jed-

nim dijelom povijest, te su predaje prije svega književno organizirani doživljaj povijesnoga čina s prepoznatljivim sastavnicama usmene književnosti.

Usmena predaja interpretira složene povijesne strukture iz kolektivnog ili individualnog kazivačkog mitskog svjetonazora, a potpuno ignorira složenost povijesnih odnosa i procesa, pri čemu njezino tumačenje nije ništa manje višeznačno. Nisu joj važne povijesne činjenice nego njihovo tradiranje. Istinosne tvrdnje povijesnih predaja su stoga potpuno drukčije od znanstvenih. Značenje se iscrpljuje u načinu gledanja, u mitizaciji povijesti i svakidašnjice, što im podaruje živost i jedinstvenu vrsnoću. Makropovijesnu razinu svode na lokalnu, ili čak individualnu. Po tom se svome postupku donekle približuju suvremenoj historiografiji, koja povijesne događaje i osobe ne interpretira samo ovjerenim podacima, već u svoj znanstveni diskurs uključuje i kontekst događaja, svjedočanstva sudionika, različite priče koje ne moraju biti podudarne, ali svaka pojedinačna otkriva ili tumači djelić istine.

Izabranim se primjerima pokazuje kako povijesna djela i životopis povijesne osobe (primjerice bana Josipa Jelačića) mogu postati podlogom za stvaranje nacionalnoga mita.

Vojnik dugo i vjerno služio u carevoj vojsci, a kad ga njegov pretpostavljeni prevari (ukrade mu zaradu, dobitak na lutriji ili mu godinama ne dopušta da posjeti obitelj), odluči pobjeći i otići ravno caru i potužiti se na učinjenu mu nepravdu. Putem u šumi najčešće sretne zalutala lovca. Vojnik mu pokazuje put i priča o svojim nevoljama uz primjedbu da će udariti i samoga cara ako bude nepravedan. Napadaju ih hajduci, koje momak pobjeđuje i uzima njihovo blago. Pred carskim gradom lovac, koji je zapravo prurušeni car, odjaše iznenada s konjem i blagom i ostavlja momka. Momak dolazi u grad caru, koji umjesto sebe šalje svoga dvorjanina. Tobožnji car odbija molbu, a kad ga momak hoće udariti, pojavljuje se pravi car. Vraća mu dukate i postavlja vojnika na visoko vojničko mjesto.

To je najčešći siže međunarodno poznate i u Hrvatskoj vrlo produktivne usmene pripovijetke o vojniku koji u šumi pomaže prurušenome caru i za to biva nagrađen (ATU¹ 952). Priča je u Hrvatskoj u sličnim, gotovo podudarnim, inačicama široko rasprostranjena: zapisana je u Cavtatu potkraj 19. stoljeća, a sredinom prošloga u Baniji, Podravini, Slavoniji i Istri.² Taj se

¹ ATU je kratica za međunarodni katalog priča. Prvo je izdanje kataloga objavio Finac Antti Aarne 1910. godine, a zatim je dva znatno proširena izdanja (AaTh) 1928. i 1961. pripremio američki folklorist Stith Thompson. Hans-Jörg Uther ga je preradio i znatno proširio pa je od godine 2004. uobičajena je kratica ATU.

² Usp. *Narodne pripovijetke*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 26, ur. Maja Bošković-Stulli, Zagreb 1963, tekst br. 68 i uputa na varijante.

isti (ili vrlo sličan sadržaj) međutim u hrvatskim povijesnim predajama gotovo redovito veže uz imena habsburških vladara: prije svih Marije Terezije i njezina sina Josipa II, Leopolda, Franje Josipa. U njima su tipizirane i klišeizirane pučke predodžbe o neupitnoj pravednosti vladara.

Najveći broj predaja koje tematiziraju pravdu ili, bolje rečeno, nepravdu učinjenu nekome iz naroda, povijesno su usidrene u doba kmetstva, odnosno njegova ukidanja. Kmetstvo je u Hrvatskoj ukinuo Josip II. još 1785. godine što znači da se otada bivši kmet mogao slobodno seliti, ženiti bez privole vlastelina, učiti zanat, raspolagati vlastitom pokretnom imovinom, ali je bilo i uređeno kada i koliko mora raditi na vlastelinovu imanju te koliko novčanu rentu mora davati za iskorištavanje vlastelinove zemlje, šume, livada, ribnjaka. Lokalni vlastelini nerijetko nisu poštovali zakonske uredbe, tražili su mnogo više no što je to zakonski bilo uređeno, te je stoga i dolazilo do čestih buna i nezadovoljstava. Pod utjecajem seljačkih buna 1848. i kasnije dolazi do polovičnog oslobađanja kmetova. Od feudalnih su davanja oslobođeni kmetovi na selištima, dok je položaj seljaka na alodijalnoj zemlji ostao nepromijenjen.³ Novi odnosi nisu bili normirani, velik dio obveza uopće nije bio ukinut te je seljačko nezadovoljstvo trajalo i mnogo kasnije – dobrim dijelom i zbog nepoznavanja svojih stvarnih prava, ali i zbog samovolje nekih vlastelina. Seljačke su se žalbe odbijale ili na njih uopće nije odgovarano. Problem je bio što seljaci najčešće nisu imali nikakvih isprava ni pisanih dokaza o zemljištu kojim su raspolagali (Gross, 1985).

Usmene predaje o kmetskoj tlaci i seljačkim nevoljama, u kojima se iščitavaju odjeci spomenutih povijesnih odnosa, zabilježene su uglavnom u 20. stoljeću. Ovdje se oslanjam na primjere što su zabilježeni u nekoliko navrata u posljednjih četrdeset godina, od 1970. do 1994, kao relativno živ dio pripovjedačkoga repertoara u okolici Zagreba. Vezane su, u povoljnom

---

Lik pravednoga vladara tipski je lik u usmenoj književnosti. Jedan od najpoznatijih jest Harun al-Rašid iz 8. st., bagdaski kalif iz dinastije Abasida. Bio je glasovit i diljem Zapada; franački car Karlo Veliki izmjenjivao je s njime darove. Bio je pokrovitelj umjetnosti i kulture. Lik je iz najpoznatije zbirke orijentalnih priča, *Tisuću i jedne noći*, otkuda je ušao u usmenu tradiciju kao prototip idealnog vladara. U pričama se pojavljuje kao prurušeni vladar koji sa svojim velikim vezirom izlazi u grad, sluša pritužbe podanika i sam rješava žalbe. Lik je mnogo iskorištavan i na Zapadu; lik prurušenog vladara se kao stalni motiv pojavljuje i u aktualnoj turskoj seriji o Sulejmanu Veličanstvenome.

³ Kmet prima od vlastelina zemlju zvanu selište (lat. "sessio"), koja čini gospodarsku jedinicu za sebe i može u načelu hraniti jednu kmetsku obitelj. Od kmetova se razlikuju tzv. želiri (lat. "inquilini" – najamnici, stanari), koji nemaju selišta, već u mnogo težim uvjetima obrađuju vlastelinovu, alodijalnu zemlju (Opća enciklopedija, 4: 423).

ili nepovoljnom svjetlu, uz povijesna imena. Hrvatski i strani velikaši (Franjo Tahí, barun Rauch, grof Erdödy, Vranicani) prikazani su uglavnom kao zli, samovoljni i bahati te ih u pričama dostiže okrutna, ali, po mišljenju pripovjedača, pravedna kazna.⁴ Povijesno doba koje te priče zahvaćaju i o kojemu svjedoče mnogo je veće od samoga razdoblja ukidanja kmetstva.

Sažimanjem brojnih tekstova moglo bi se doći do sljedećega tipskoga obrasca. Domaća vlastela ili špan⁵ tjeraju kmetove da rade mnogo više no što treba (najčešće od rane zore do mraka) na vlastelinovu imanju, ali istodobno moraju davati i velik dio uroda sa zemlje koju sami obrađuju. Oni koji se bune, kažnjavani su – u predajama je to gotovo uvijek vezanje uz kladu ili polijeganje na klupu i 25 udaraca. Seljaci znaju da je tlaka ukinuta te pišu pisma izravno kralju ili caru u Beč (nikad u Budimpeštu) u kojima se žale i traže “pravdu” da dođe. Pisma pišu izravno caru jer s drugih adresa nikad nema odgovora. Kako je vrhovna pravda sam car (na tekstovnoj je razini pravda gotovo uvijek personificirana kao vladar) koji ne vjeruje svojim upraviteljima, on dolazi sam provjeriti navode iz pisama. Car najčešće dolazi anonimno, prerušen u seljačko odijelo da ga gospoda ne prepoznaju, prespava u nekoj seljačkoj kući, a ujutro namjerno zakasni na tlaku e da bi mogao biti kažnjen te se osobno uvjeriti u istinitost podaničkih pritužbi. I doista – kad cara odluče staviti na klupicu i udarati, on pokazuje svoje skupocjeno ruho (ispod običnog seljačkog), izrijeком još jednom ukida tlaku i kažnjava lokalne činovnike. U tim tekstovima do izražaja dolazi pučko poimanje i prava, i brze efikasne pravde. Taj se tipski obrazac u pojedinačnim tekstovima prepleće s poznatim motivima iz usmenih predaja: o mitskom usnulom vladaru, o zakopanom zlatu, o zmiji pretvorenoj u kraljicu, etioloških predaja o postanku pojedinih mjesta i slično.

Pravdu kmetovima u neuređenoj, potkupljivoj i domaćoj vlasteli prepuštenoj zemlji uglavnom izravno iz prijestolnice donosi sam car. U Hrvatskoj je to gotovo uvijek netko iz kuće Habsburga: prije svih Marija Terezija i njezin sin Josip II, Leopold, Franjo Josip pa, povijesnim podacima unatoč, možemo konstatirati da hrvatska usmena tradicija pamti Habsburgovce uglavnom po dobru, po neupitnoj pravednosti. Najčešće se pritom kontrasti-

⁴ Motiv pravednoga vladara opće je raširen motiv. Tipski pripovjedni model ostaje isti, a lokalno se veže uvijek uz aktualnog vladara. Inačice povijesnih predaja o Habsburgovcima zabilježene su u gotovo svim europskim zemljama koje su bile pod njihovom vlašću, kao i u Hrvatskoj. Ovdje navodim samo tekstove iz Zagreba i okolice.

⁵ Od mađ. “ispan” – nadstojnik nad kmetovima.

raju hrvatskim zlim, lakomim, podmitljivim velikašima ili visokim vojnim dužnosnicima (iznimka je ban Josip Jelačić). Habsburgovci su doduše u Beču, ali pravdu uspostavljaju u Zagrebu. Dolaze u Zagreb (i sela zagrebačke okolice) da bi se sami uvjerali u pritužbe svojih podanika jer ne vjeruju lokalnoj vlasti i odmah, bez dodatnih istraga, suda ili svjedoka izvrše pravdu koja uključuje i promptno kažnjavanje krivaca bez prava na žalbu. Predaje su ispričane anegdotalno, često kao memorati koji se pozivaju na obiteljsku ili mjesnu prošlost, s duhovitim, mitskim ili grotesknim sastavnicama.

O Josipu II, sinu i nasljedniku velike carice Marije Terezije, postoji relativno velik, tematski raznolik krug predaja i to ne samo u Hrvatskoj. Njegova prosvjetiteljska uloga inicirala je vjerojatno priče kako je bio dobar, pravedan, kako je štitio sirotinju te su se pričale i dugo nakon njegove smrti (Gugitz 1952: 154, 216).⁶

U časopisu *Croatia*, što je u Zagrebu izlazio na njemačkom sredinom 19. stoljeća, objavljena je u četiri nastavka priča *Iz života cara Josipa II. (Aus dem Leben Kaiser Joseph's II)*.⁷ Priča kazuje kako je jedne večeri, u sumrak, car Josip II. anonimno došao u siromašan bečki stan mlade švelje Marije, koja je već nekoliko dana uzaludno čekala svoga momka. Sljedećega dana car pronalazi momka, saznaje da je to častan, ali siromašan mladić, te im poklanja 10 000 florina za budući život. Priča je literarizirana, vrlo opširna i vjerojatno preuzeta iz nekog bečkog časopisa, ali je po motivu istovjetna pričama o pravednom caru Josipu II. što su se pričale i u Zagrebu, i u Beču. Upućuje i na sadržaje koji su se objavljivali, a i na čitateljski ukus sredine 19. stoljeća. Indirektno je takva lektira mogla utjecati i na nastanak priča, a i obratno jer je odnos pisanoga i usmenoga uvijek dvosmjernan.

⁶ Prerana i narodu gotovo neshvatljiva smrt Josipa II. bila je poticajem priča što su se kazivale u Beču još i na početku 20. stoljeća. Tako se kazivalo da su jezuiti svoga protivnika, Josipa II, ubili otrovanom svijećom. Pričalo se da ga je njegov brat dao otpremiti na neki otok, zatim da je zatvoren kod kapucina. Prema jednoj je predaji umro čak u Vatikanu. Još prije nekoliko desetljeća pričali su stari Bečani da su u svojoj mladosti vidjeli kralja (premda je već dugo bio mrtav). Postojala je i predaja prema kojoj je u kraljevskoj grobnici kapucinske crkve u Beču pokopana voštana figura nesretnoga kralja umjesto samoga kralja. A kada dođe vrijeme, kralj Josip II. će ustati i osloboditi svoj narod (Gugitz, 1952: 154 i bilješke uz tekst). Autor knjige o bečkim predajama, Gustav Gugitz, spominje da mu je baka, Amalia Litschauer, pripovijedala da je kralj umro zatvoren u nekom samostanskom podrumu. Budući da su bečke predaje objavljene pretežno iz starijih zapisa i izvora, Gugitz pričanja i sjećanja svoje bake s početka 20. st. spominje kao kuriozitet.

⁷ *Croatia. Organ für vaterländische Interessen: Geschichte, Literatur, Kunst, geselliges Leben*, ur. F. Suppan, III, 1841, br. 58, 59, 60, 61.

Josip II. je u hrvatskim predajama uglavnom poznat kao lik pravedna vladara koji dolazi prerušen i ispravlja nepravde plemića nanošene siromašnom puku. Tako se pričalo da je car Josip saznao o nepodopštinama pavlina u samostanu u Remetama pa je došao u Zagreb, a zatim prerušen u Remete, gdje se predstavio kao bečki arhitekt. Otkrio je u podrumu tajnu grobnicu u koju su fratri zakapali ubijene ljude. Fratri ga tamo i zaključavaju. Međutim car je uspio dozvati neku ženu, Fabačevu iz Bukovca, i poslati je u Zagreb na policiju; ona je odmah otrčala dolje po cesti, jer “još ni tramvaj ni vozil”, i dovela policiju. Car poslije bogato nadari tu ženu i sagradi joj kuću u Bukovcu. Stari Puntijer oženio se njezinom kćerkom i “zato ti od toga potječe Puntijerova bogačina” (Marks, 1994: 143–145).⁸ Tu se prepleću povijest i predaja: naime Josip II. je zaista ukinuo pavlinski red, pa i remetski samostan, i protjerao pavline iz Hrvatske, ali fratre nije kažnjavao smrću. Fratre su u spomenutom samostanu ubili Turci i objesili na drveće oko samostana, o čemu svjedoči samostanska slika. Usmena je tradicija, međutim, tu kaznu pripisala Josipu.

U Donjoj Bistri je 1970. godine zabilježena priča o kralju Josipu, koji je ušao preobučen u Nove Dvore u gostionicu i tražio prenoćište. Krčmar ga je poslao u staju sa slugama jer je mislio da je to neki siromah. Ujutro je kralj ustao i pošao na tlaku, a budući da je zakasnio, panduri su ga htjeli kazniti i strpati u kladu. Kad je svukao svoje seljačko odijelo, vidjeli su da je gospon. “On je njima rekel da je kral Josip i nisu ga stavili f kladu” (Zечевић, 1973: 21–22).

Uz boravak kralja Leopolda veže se i etiološka predaja o postanku imena sela Šestinski Kraljevec. Ispričana je kao fabulat, kao obiteljska tradicija, koja se u kazivačevoj obitelji prenosila i sačuvala. Priča se da je kralj došao u Šestinski Kraljevec i “da je kod Pavliča jeo bažul i okapao kuruzu i da je tim momentom on bio kao jedan težak, kao da je došao iz Bednje”. To je naselje, koje je tada imalo samo desetak kuća, “kaj je tu kralj bil”,

---

⁸ U predaji se spominje i ime zlog fratra Pavla Hegerera, a sačuvalo se i sjećanje na mjesto iz kojega je došao u Remete (Olimlje). Ime, koje se zadržalo i transformiralo u usmenoj tradiciji, ime je pisca Andrije Egerera, autora knjige o remetskom prošteništu na latinskome jeziku (1672) “Ljekarna nebeska ili Marija Remetska u kraljevini Slavoniji pod upravljanjem braće reda sv. Pavla, prvog pustinjaka, glasovita javnim uvjerenjem i čudesima, dajući badava lijek svima koji ga traže: bolesnima, gluhipima, slijepima, hromima, a posebno siromašnima, s ovim geslom: ‘Dodite, koji nemate srebra, požurite, kupite bez srebra i bez svake zamjene (Izaija 55), svijetu objavljena po v. o. f. Andriji Egereru, rečenog reda svećeniku, taj čas prioru rezidencije Ulim u Štajerskoj, godine tisuću šesto sedamdeset druge”. Prijevod naslova preuzet iz Rusan, 1929: 5.

dobilo ime Šestinski Kraljevec. Seljaci su po njegovanim glatkim noktima i čistim rukama shvatili da nije jedan od njih. U čast njegova boravka selo se nazvalo Šestinski Kraljevec (Marks, 1994: 142).

Istovjetna je i etiološka predaja o postanku imena toga istoga sela i potoka, Kraljeva potoka, zabilježena u Kukuljevićevim pripovijestima o Medvedgradu, zbirci priča koja je tiskana kao dodatak njegovoj povijesnoj studiji o Medvedgradu. U tomu se tekstu ne spominje ime kralja, već samo podatak da je lokalitet dobio ime po kralju. Povjesničar Kukuljević, međutim, nastoji podrijetlo imena sela dovesti u vezu s konkretnim kraljem te u napomenama uz priču navodi: “Po našem mnenju ima se pod spomenutiem kraljem razumijevati ili kralj Sigismund ili pako kralj Matiaš Korvin jer su oba neko vrijeme stanovala u Medvedgradu i u Kalniku” (1854: 131–132). Postupak je isti: i anonimni kazivač i povjesničar nastoje imenu dati povijesnu vjerodostojnost.

I mala lingvistička dopuna predajama o Habsburgovcima: prema jezikoslovnim istraživanjima nijedan vladar iz kuće Habsburg nije znao hrvatski. Uopće službeni jezik, znači jezik državne i privatne korespondencije (primjerice Marije Terezije s kćerima udanima u Italiju i Francusku) bio je francuski (dakako uz latinski), a uz njega se preferirao i talijanski. Čak se i njemački jezik rabio vrlo rijetko. M. Terezija je navodno govorila samo bečkim dijalektom, Maximilian tirolskim, Josip II, Leopold i Franjo Josip I. znali su doduše nešto malo češki, ali to ni u kom slučaju ne bi pomoglo u neposrednom razgovoru s hrvatskim pukom.

Uz izvršenje pravde usko je povezana i kazna. Ona je različita: može biti kazna što je sami seljaci izvršavaju nad vlastelom (misleći da imaju na to pravo i da je to normalan odgovor na nepravdu učinjenu njima), a u predajama su sačuvani i opisi kazni što ih velikašima izriče vladar.

Seljačka je kazna gotovo uvijek odmazda – i ti opisi pretežu u predajama koje tematiziraju seljačku bunu iz 16. st. Seljaci najčešće prodiru u dvorac, pljačkaju i razbijaju, prolijevaju vino i pale žito koje su morali dati kao desetinu. Predaja s tim motivima gotovo uvijek završava kao retrospekcija iz današnjice: danas su vidljivi tragovi dvorca zarasla u drač i grmlje u kojemu žive zmije jer je zbog velikaške zloće sve davno proketo. Tragovi su upozorenje živima da se ništa ne smije taknuti. Nije dovoljna silnikova smrt, već propada i sve što je imalo ikakve veze s njim.

U opće motive predaja o bahatosti velikaša pripada i uzimanje djevojaka koje bacaju psima kad ih se nauživaju, te *ius primae noctis* (i ti su motivi češći u tekstovima o 16. st.). Jedna predaja kazuje kako su djevojku koja

nije pristala ići s velikašem živu bacili u bunar (Zečević, 1973: 16). Velikaškom “pravu” na takvo ponašanje odgovara i pučka kazna: u jednoj predaji djevojka uspije srpom odrezati spolne organe vlastelinu (Zečević, 1973: 16), dok u drugoj obeščašćena djevojka oblači ruho vlastelinove pokojne žene. On umire od straha pred sablasnom prilikom.

Kazne u 19. st. nisu ništa manje okrutne. U ružnom je sjećanju predaja zapamtila baruna Raucha: Stubičanci odlaze tužiti baruna Raucha u Zagreb jer je neka starica dobila “25 batina na rit”. Preko Sljemena su došli u Zagreb, ali nisu znali “gdje je kuća od pravde”. Pred crkvom sv. Marka su našli čovjeka bez desne ruke. Ruku su mu odsjekli jer je “za narod pisal molbe i žalbe”. Potužili su se i “došla je f Stubicu pravda iz Zagreba. Došel je i šef od pravde, a to je bil sam kralj Josip iz Beča”. Ovaj put je to vjerojatno bio Franjo Josip. Kralj je išao prerušen orati barunu Rauchu i na kraju se otkrije kao kralj i ukine tlaku. Barun Rauch je morao nositi “črnu mašnu za vratom da svi znaju da je kažnjen na smrt”, a za tri tjedna došli su ljudi iz Zagreba u Golubovec otrovati baruna Raucha: kuharica je skuhalo crnu kavu u koju su stavili otrov. “Baron ni štel spiti, ali su oni tak dugo čekali, da su ga prisilili da je spil. I tak je hmrl” (Marks, 1994: 132–133).

Priča o traženju, kazni i zadovoljenju pravde u spomenutoj je priči istovjetna u gotovo svim pričama s tim motivom. Posebnom je čini naročito istaknut razlog zbog kojega Stubičanci idu tražiti pravdu – nije to opća, zajednička muka već nepravda učinjena određenoj starici. Priča uspostavlja i paralelizam između kažnjena prosjaka ispred crkve sv. Marka u Zagrebu, kojemu je odrezana ruka jer je sirotinji pomagao tražiti pravdu, i istog tog baruna Raucha, koji će u jednoj drugoj predaji biti osuđen tako da će morati “svoju glavu ili 40 metara svojih creva poslat u Budimpeštu”, što je karakterističan način kažnjavanja u pričama o zlim feudalcima (Zečević, 1973: 22).

Pričalo se i da je grof Erdödy, za kaznu što je dugo držao tlaku, morao pred cara donijeti “dvanajst klaftara [hvati] svojih crijeva. I na to da je Erdedi poludio” (Zečević, 1976: 137). Kazna je u predaju vjerojatno prenesena iz osnove nekog starog pravnog običaja, poznata je u književnosti i folklornoj tradiciji, čak kasnijoj, pa se veže i uz druge političke osobe. Ivan Tkalčić, povjesničar, kanonik i prebendar zagrebački, pripovijedao je kako je u djetinjstvu čuo od svojih roditelja, a tako je pričao i zagrebački svijet, “da je biskup Vrhovac bio upleten u Martinovićevu bunu i da bi bio nastradao, ali mu poručiše iz Beča, da mora funtu svojega mesa poslati gore i kad je to učinio, onda mu je oprosteno” (Deželić, 1904: 99).

Jedini hrvatski velikaš koji je zapamćen samo po dobru jest ban Josip Jelačić, koji je 25. travnja 1848. otvorenim pismom “proglasio da su seljaci oslobođeni od tlake gospodske i svake daće urbarijalske i desetine crkvene” (Mijatović 1990: 34). Osim što je bio hrvatskim banom u teškom razdoblju i europske, i hrvatske povijesti od 1848. do 1859, uspio je pružiti otpor agresivnom ugarskom hegemonizmu prema Hrvatskoj.

Okvir povijesnim usmenim predajama o Jelačiću neosporno su povijesni događaji. Postavlja se pritom nekoliko pitanja: može li jedan povijesni događaj – pismo o ukidanju urbarijalnih daća, tlake i crkvene desetine – izazvati priče koje se tako dugo u usmenoj tradiciji čuvaju i dalje prenose te koliko se priče prepleću s poviješću; korespondiraju li s pripovjedačevom sadašnjicom i svakidašnjicom, što je to što je upravo od bana Jelačića napravilo narodnoga junaka te kakav je odnos između lokalne, regionalne povijesti s nacionalnom i s cjelinom određenih povijesnih razdoblja?

O Jelačićevu ukidanju kmetstva izravno kazuju tri zabilježena teksta.

U priči *Ban Jelačić ukida tlaku* seljaci su izmučeni nametima došli pred bana Jelačića u Zagreb, na Gornji grad. Ono isto što su općine pisanim putem molile od bana, nepismeni su seljaci, u predajama, od svoga bana tražili izravno. Pošli su k njemu u Zagreb. “Kad je tamo narod došiel, izašiel je ban Jelačić na balkon. I pita narod kaj hoće. Oni kažeju da više ne moreju baviti ovu klaku. Oni su mislili da je ban Jelačić tomu kriv.” Jelačić je rekao da nije kriv i poveo je narod “u Beč pred cara i kralja Franju Josipa. I narod je pristal na to. Ban Jelačić je išiel na konju, a narod za njim pešice.” Četiri su dana hodali do Beča. U Beču je ban sve ispričao kralju. “Onda je kralj zvadil beli rupček i rekel je: ‘Od danas više nema klake’” (Marks, 1994: 138–139).

Priča se nedvojbeno odnosi na razdoblje poslije ukinuća kmetstva, no prije banova pisma, jer kazivač kazuje da je “klaka” već bila ukinuta, ali su ih grofovi i dalje tlačili. Ona slikovito izražava i hijerarhijski odnos seljaka i vlasti: u Zagrebu vlast predstavlja ban Jelačić. Narod je došao na Gornji grad i stoji dolje, ispred banove kuće, a ban s balkona, s visine, narodu objavljuje da nije kriv i da će s njima poći u Beč. Do Beča su putovali četiri dana, ban na konju, a narod je za njim hodao pješice. U Beču je pred kraljevskim dvorom pak drukčiji odnos: ban Jelačić, doduše na konju, bio je s narodom dolje kad je “zišiel kralj van, opet na balkon”. S visine, simbolično, bijelim rupčićem, kao znakom vlastite predaje, kralj Franjo Josip objavio je narodu da više nema tlake.

Kazivač na kraju dodaje da su tamo bili novinari i sve odmah dali u novine. Taj komentar o novinarima pripada našem vremenu, vremenu zapisa i vremenu medija, vremenu vijesti i novosti koje postoje samo ako su javno objavljene. Kao što precizna imenovanja pojedinih lokaliteta – Kamenjaka, mjesta otkuda su i pobunjeni seljaci i kazivač, potom lokalnoga toponima Groblje, koje je nekoć bilo doista “groblje onih koji su za vrijeme klake vešani”, te križa na Galženjaku, mjestu koje je pučkom etimologijom dobilo ime po galgama na koje su seljaci vješani, usmenoj predaji daju pravovajljanost, vjerodostojnost, zbiljnost, značaj povijesnoga dokumenta, tako i novinska vijest, premda potpuno pripada drugom vremenu, nedvojbeno potvrđuje kraljev ukaz.

Metaforično ukidanje tlake opisuje i predaja *Zvono Jelačića bana*. Njezin je zaplet pogodba između austrijskoga cara i bana Jelačića, čest uvod u usmenim pričama o vladaru i uslišavanju želja njegovih podanika: vladar će ispuniti želju ako onaj drugi ispuni njegov naoko neispunljiv nalog. Da bi car ukinuo kmetstvo, ban Jelačić mora napraviti tako veliko zvono koje će se čuti po cijeloj Hrvatskoj. Međutim, kao što to biva u pričama, onaj slabiji je i lukaviji te vlastitom mudrošću riješi zadatak: u ovoj je to predaji poznati proglas, banovo pismo da je tlaka ukinuta. I to je pismo poput velikoga zvona odjeknulo po čitavoj Hrvatskoj – i tlaka je bila ukinuta. Jelačić je za narod “bil zlatni čovek” jer je htio da Hrvatima bude dobro (Marks, 1994: 140). Kazivač u posljednjoj rečenici potpuno izlazi iz vremena predaje i komentira mnogo kasniju sudbinu – ne bana, već njegova spomenika: Ban je htio da Hrvatima bude dobro, ali “onda su ga skinuli komunisti s tega Trga Republike”.

Narod u kriznim trenucima u pjesmama zaziva Jelačića isto kao što se poziva mitski usnuli kralj zatočen u špilji.⁹ O Jelačićevu značenju svjedoče i pjesme iz pisane i usmene književnosti o njemu i njemu u čast – njih više

⁹ U pričama o banu Jelačiću, a pogotovo u pjesmama, prepoznatljiv je i međunarodni pripovjedački motiv o liku nestvarnog, utopijskog vođe, usnulog vladara u obližnjoj planini, koji će, kad ustreba, ustati i osloboditi svoj narod. Predaja o usnulom vladaru koji s vitezovima spava duboko u planini ili špilji, a kad dođe čas, probudit će se i ponovno uspostaviti pravdu, veže se najčešće uz kralja Matijaša (Matiju Korvina) i pretežno je zapisana u zemljama bivše Austro-Ugarske Monarhije. O kralju Matijašu (odnosno Matjažu) češće pripovijedaju, prema dosadašnjim zapisima, Slovenci nego Hrvati. U Hrvatskoj su se preuzimale slovenske predaje bez naznake izvora, a katkada se išlo i dalje pa su se predaje tumačile kao da se odnose na Matiju Gupca, vođu seljačke bune iz 1573, što nije izvjesno (više u: Bošković-Stulli, 1984: 151–182). Upravo se u predajama o oslobođenju od tlake često prepleću likovi Matije Gupca i bana Jelačića. O liku Matije Gupca u usmenoj i pisanoj književnosti više u: Marks 1994, 1998.

od 160 pjesama posvećenih banu Jelačiću u kojima se ban poziva da ustane i donese narodu pravdu.

Značenje što ga je ban Jelačić imao sredinom 19. stoljeća, u doba apsolutizma i potisnutoga hrvatstva, pokazuje upravo hrvatska odluka da se njegov spomenik postavi na glavni zagrebački trg, na glavni trg hrvatske prijestolnice. Veličina spomenika, njegova monumentalnost i reprezentativnost, izbor jednog od najboljih onodobnih inozemnih umjetnika za njegovu izradu (bečkoga umjetnika Antona Dominika Fernkorna) te središnji položaj na trgu kazuju o važnosti bana Jelačića u hijerarhiji nacionalnih junaka.¹⁰

Nova, socijalistička vlast shvatila je značenje što ga u narodu ima Jelačić te je odmah bila vrlo drastična: spomenik je najprije prekriven daskama, a zatim krišom, u noći između 25. i 26. srpnja 1947, potajno maknut sa svoga mjesta, što je simbolično trebalo označiti nova vremena i nove junake. Spomenik, kao nacionalni simbol, osim što predstavlja određeni politički entitet, predočuje reprezentativnu baštinu prošlosti i povijesne tradicije nekog društva. U sjećanjima ljudi koji su ga pamtili još je više postao simbolom zatiranoga hrvatstva i pravde. Njegov povratak na središnji gradski trg 1990. godine bio je znakom novog doba.

Kao što smo vidjeli, usmena povijesna predaja ne ide za kronikom, ona izdvaja, ekstrahira, subjektivizira i relativizira događaj u kontekstu kolektivne tradicije. Koncentrirana je na anegdotalan prikaz događaja u kojemu se povijesna osoba nalazi u neobičnoj (ili neuobičajenoj) situaciji jer je jednoepizodnost predaje suprotna epskoj naraciji povijesti. Najveća se razlika između povijesnoga i književnoga ostvarivanja teksta najjasnije očitava u tomu kako književni diskurs ostvaruje svoju događajnost. Povijesna se događajnost iskazuje u parametrima povijesnoga vremenoprostora. Događajnost književnoga iskaza “rezultat je stvaralačke autorske intencije koja se razno-raznim intervencijama suprotstavlja stereotipima književnoga razumijevanja. Ona dakle ima mimetični, a ne stvarni značaj, i utoliko ovisi o primjerenosti recepciji” (Biti, 1997: 63). To ne znači da nema dodira između tih dvaju iskaza: kad povijesna naracija posegne za ‘pripovijedanjem’, premda posuđenim od usmenih i pisanih svjedočanstava, dominira pripovjedački plan prije nego li dedukcija iz činjenica. Povijesne naracije

---

¹⁰ Prijedlog o podizanju spomenika donijelo je Gradsko zastupstvo 1854. godine i za to izdvojilo 3000 forinti; na poticaj zagrebačkoga župana gradsko je poglavarstvo bilo ovlašteno prikupljati dobrovoljne prinose za spomenik. Spomenik je izradio bečki umjetnik A. D. Fernkorn, a lijevao ga je Čeh J. Röhlich. O političkim simbolima u javnom životu više u: Azaryahu, 1999.

“imaju mnogo više zajedničkog s fikcionalnim pripovijedanjem nego što su to povjesničari obično voljni priznati”. Institucionalizirane granice između historije i književnosti mogu se osporiti ukazivanjem na činjenicu da je historijski diskurs podložan istoj vrsti raščlambe kao i bilo koji drugi diskurs” (Walia, 2002: 18).

Prema tome se i povijest može definirati kao trajna napetost “između priča koje su bile i onih koje bi mogle biti kazane” (Hunt, 1991: 103; navedeno prema Biti 2000: 5). Danas ih sve više čitamo kao autoreferencijalne strukture koje nas uvode u složeni proces povjesničarevih

“promišljenih spontanih selektivnih odluka. [...] U tome svjetlu možemo protumačiti i najnoviji porast interesa i senzibilnosti za mjesto subjekta u povjesničarskom diskurzu. Posrijedi je aspekt koji je akademska povijest brižljivo zatumljivala, ali eksploatiranje kojeg – po argumentaciji brojnih istraživača – povezuje romantičarsku i suvremenu historiografiju” (Biti, 2000: 28–29).

U tome su svjetlu povijesne predaje (zapisane i u izravnoj komunikaciji, ali i one što se nalaze u povijesnim romantičarskim radovima, primjerice u Kukuljevića) tekstovi što posreduju prošlost, ali su nabijene afektivnim, ekspresivnim i imaginacijskim pripovjedačkim planom. Priklanjamo se i mišljenju Haydena Whitea, koji povijesti odriče svaki esencijalizam i ne razlikuje ju od bilo koje književne ili retoričke estetske tvorevine. Veli da mnogi nastavnici književnosti često posežu za povijesnim kontekstom književnoga djela kao “nekoj vrsti arhetipa realističkog pola predstavljanja”, navodeći da taj povijesni kontekst odlikuje konkretnost, neafektivnost, objektivnost koju književno djelo nikada ne može imati. Oni zapravo zaboravljaju da su ti povijesni konteksti zapravo isto tako “sami po sebi proizvodi fikcionalnih sposobnosti povjesničara” (Walia, 2002: 18–19). Značenje povijesne usmene predaje zapisane u izravnoj komunikaciji između kazivača i istraživača ostvaruje se trima odnosima: prema kazivanome tekstu, prema istraživaču te prema vremenu i situaciji u kojoj je priča kazivana istraživaču (otuda različite inačice istih priča istih kazivača, a različitih istraživača). Manja ili veća brojnost, ponavljanje, različitost zabilježenih inačica istoga motiva čini motiv tipskim, podložnim široj identifikaciji, ali svakom pojedinačnom iskazu ne odriče pravo na jedinstvenost.

Pojam mitskoga strukturan je i neizostavan dio povijesnih predaja i junaka. Označuje predodžbu, katkad još više “vjerovanje” ili, još bolje, način mišljenja koji se ne obazire na znanstvenu sliku svijeta koja povijesne osobe i njihovo djelovanje interpretira kao osobne činove uvjetovane povijesnim okolnostima. U predaji nema objektivnog opisa slike povijesnog junaka, ali

se opisi ipak mogu iščitavati kao “šifre” za važnost tih osoba i njihovo mjesto na povijesnoj i političkoj ljestvici. Ban Jelačić oprimjeruje to na dvjema simboličkim razinama: tekstovnoj i spomeničkoj.

Kut iz kojega povijesna predaja izvješćuje jest, više no u ostalim predajama, pogled prema gore, doduše kako ga zamišlja najčešće neobrazovan pripovjedač koji se nikad u životu osobno nije susreo s plemićkim, dvorskim svijetom ili suvremenim svijetom visoke politike, koji mu je do neke mjere pandan. Mitizacijom događaja i još više povijesnih likova, koji su usidreni u kolektivnoj tradiciji, kazivač istodobno brani svoj integritet i svoj mali svijet od stranoga, prijetećega, gotovo poput onoga u mitskim predajama. Otuda drukčije mjesto Matije Gupca u predajama o pravednom vladaru. U zemljama kao što je Hrvatska, gdje su stvarna politika i stvarna povijest bile tabuizirane, gdje je bila stroga cenzura i kontrola vlasti, gdje se nije moglo slobodno govoriti, u zemljama kojima su pretežno vladali strani velikaši, gdje je bio prekinut slijed domaćih vladara – živjele su poput ponornice predaje o usnulim mitskim narodnim vladarima, o pravednim vođama koji će doći i pomoći narodu. U usmenoknjiževnoj rekonstrukciji i ponovnoj konstrukciji hrvatske povijesti Matija Gubec predstavlja izvjesnu plebejsku liniju kontinuiteta, pozivanje na stare pravice kao znak svijesti o zajedništvu koje se nije moglo ostvariti uz pomoć plemića i inozemnih vladara. U vremenima uvjetne državne samostalnosti on postaje simbolom ne samo pučkoga otpora, nego i kontinuiteta domaće tradicije koja je opstala i u kasnijim vremenima. Ali ne slučajno, jer ona doista znači povijesno postojanje slojeva koji nisu imali ni krunu ni atribute vlasti, koji nisu imali pisanu dokumentaciju, svoje dvorove i činovnike. Gubec kao da kompenzira čitava stoljeća nedostatka punoga suvereniteta, kao da označuje neku drugu liniju postojanja i trajanja.¹¹ Prepoznala je to i lukavo iskoristila socijalistička vlast pa je u pjesmama koje su zazivale bana banovo ime sustavno zamjenjivano imenom Matije Gupca (Marks, 2004).¹² Bio je to poželjan junak nove vlasti.

¹¹ Indirektno to potvrđuju i slike Otona Ivekovića i Ferde Quiquereza gdje upravo Gubec predstavlja povijest tog razdoblja. Ivekovićev prikaz pogubljenja Matije Gupca na Markovu trgu u Zagrebu, slika koja je reproducirana u oleografijama, ušla je u gotovo sve hrvatske domove postavši doista bitnim viđenjem hrvatske povijesti uopće.

¹² Postoje podaci da su se i u pjesmama pretopila imena Matije Gupca i bana Jelačića. Navodim kao ilustraciju: “Nema Hrvata, nema junaka, / Kao što je bio Jelačić ban! / Ali sada njega crna zemlja krije, / I zelena trava kiti njegov grob!” i “Nema seljaka, / nema junaka / ko što je bio / Gubec Matija. / Njegovu grobu / nigdje traga nema, / ali duh mu hrani / srca seljačka”. U

Mitskopovijesno zahtijeva sličnu naraciju kao i povijesno. Stoga je u središtu svake predajine naracije djelovanje sila koje proizlaze, kao što je rečeno, iz kolektivnog svjetonazora i morala: pravedan je vladar jedini dobar vladar, najbolji vladar, a nebitne su njegove stvarne povijesne zasluge (ili zablude) i politička biografija. To kazivača uopće ne zanima. Predaja je u stvaranju i čuvanju junačke (ili kukavičke) biografije junaka u prednosti jer je vitalnija od povijesti. Povijesna tumačenja počivaju na “zaključenim” dokumentima i izvorima iz vremena o kojemu govore, dok predaja ležerno i trajno reinterpretira, redefinira i aktualizira povijest. Poraba suvremenog jezika i rekvizitarija, dijalekta i lokalnog govora, ozbiljuje mitizaciju političkih, povijesnih i društvenih pojmova i aktera. U svojem je jezičnostilskom ostvaraju mnogo bliža živom, svakidašnjem govoru od povijesnoga teksta te se upravo u tom bogatstvu sličnih, a ipak veoma raznolikih pojedinačnih iskaza raskriva gustoća i doživljaja, i podataka. Sklona je uzdizanju naoko svakidašnjega događaja na razinu iznimnoga, značajnoga, amblematskoga. Ona interpretira osobe i događaje iz kolektivnog ili individualnog kazivačkog mitskog svjetonazora, a potpuno ignorira složenost povijesnih odnosa i procesa, pri čemu njezino tumačenje nije ništa manje višeznačno. Nisu joj važne povijesne činjenice nego njihovo tradiranje. Istinosne tvrdnje povijesnih predaja su stoga potpuno drukčije od znanstvenih. Značenje se iscrpljuje u načinu gledanja, u mitizaciji povijesti i svakidašnjice, što im podaruje živost i jedinstvenu vrsnoću.

Iz prilagodljivosti i sposobnosti prerušavanja izvire trajna aktualnost predaja, ali i jetkost i šarm. Potvrđuju to, nakon gotovo pola milenija još uvijek žive, predaje o seljačkoj buni i Matiji Gupcu, a i tekstovi o Habsburgovima. One sažimlju višestoljetnu hrvatsku povijest u kratke fragmentarne, često naoko nepotpune i nedovršene, kronološki zbrkane tekstove prepune doživljaja i podataka. Premda su tek malim dijelom povijest, te su predaje prije svega književno organiziran doživljaj povijesnoga čina s prepoznatljivim sastavnicama usmene književnosti, koje makropovijesnu razinu svode na lokalnu, ili čak individualnu. Po tom se svomu postupku donekle pribli-

---

zapisima o aktivnosti *Seljačke sloge* između dvaju ratova navodi se da su se, primjerice, u Završju pjevale pjesme “Matiji Gupcu” i “Nema Hrvata, nema seljaka” (Vincek 1938: 139), u Voloderu su pjevali “Matiji Gupcu” (Galeković 1937: 95), a u Kobašu su se “deklamirale i pjevale pjesme spjevane na slavu Matije Gubca i Antuna Radića” (Bačo 1940: 76). Pjesme su se pjevale još i neko vrijeme nakon Drugoga svjetskog rata dok je još *Seljačka sloga* bila djelatna te je tada vjerojatno i došlo do zamjene.

žuju suvremenoj historiografiji koja u svoj znanstveni diskurs uključuje i kontekst događaja, svjedočanstva sudionika, različite priče koje ne moraju biti podudarne, ali svaka pojedinačna otkriva ili tumači djelić istine.¹³ Bilo bi ih potpuno krivo mjeriti s obzirom na odnos prema zbilji ili pak povijest interpretirati prema tumačenju predaje jer bi taj rezultat bio jednako apsurdan i negativan kao eksperimentalno-racionalističko propitivanje demonoloških predaja. Predaja nije ravnodušna prema povijesnim događajima, ona ih nastoji povezati sa zavičajem i time vlastitom kraju dati povijesno značenje. Uska lokalizacija i točno imenovanje osoba za “veliku” povijest anonimnih ljudi – primjerice žene koja je oslobodila cara Josipa II, ime čovjeka u kojega je car odsjeo, jeo grah i okapao kukuruz – ima zadaću, prema stilskim značajkama predaje, zorno predočiti sliku prošlosti. Postoje uopćena razdoblja i osobe koje su njezine omiljene teme, ali ona nikad ne govori precizno kad je to doista bilo. Međutim, iza mnogih pseudopovijesnih i anakronih predaja ipak, i unatoč svemu, postoji stvarna jezgra i nevjerojatna sposobnost sjećanja i pamćenja usmene tradicije. Predaja je još dalje od povijesne istine upravo kad govori o konkretnim povijesnim osobama. U njezinu prikazivanju postoje klišeizirane predodžbe o hrabrosti junaka, o velikodušnosti vladara, o njegovoj darežljivosti i mudrosti. Ti se pripovjedački uzorci prenose i prilagođuju najrazličitijim povijesnim osobama: oni su tradicijski i tipični, gotovo istovjetni i za, primjerice Leopolda, Karla, Josipa II, Franju Josipa, Josipa Broza, Franju Tuđmana. Riječ je najčešće o tipičnim junačkim biografijama koje se uvijek ponovno prenose na nove junake i nove osobe bez obzira uklapa li se stvarna biografija tih povijesnih osoba u te klišeje ili ne. Usmene predaje su ponajprije tekstovi sami za sebe, a ne tumačenja i interpretacije stvarnih događaja. Ali kad istodobno ne bi bile i modelima za rješavanje želja, nada, strahova i ponašanja, ne bi tako snažno trajale stoljećima. Priča se samo ono što čovjeka doista duboko i neposredno takne, a prenosi ono što nešto znači.

Bili su to (nasreću?) tekstovi o prošlim razdobljima. Ali tipski model povijesne predaje u kojoj svaki aktualni vladar u svakome društvenome poretku ima poželjnu biografiju koja ga može svrstati u panteon pravednih vladara, traje i dalje. Ilustrirat ću to tek kratkim anegdotalnim sličicama ovodobnih vladara. *Lajtmotiv* o pravednome (utopijskome) vladaru pre-

¹³ “No, suvremena historija želi istraživati i strukture koje se ne mogu svesti na redosljed doživljenih događaja, jer njihovo dulje trajanje nadilazi vremenski iskustveni prostor sudionika događaja, pa ih valja držati elementima uzročnosti koji objašnjavaju događaje” (Gross, 1996: 365).

poznajemo u suvremenim pričama koje su uvijek ispričane kao stvarni, istiniti doživljaji i uvijek se vežu uz trenutnog (političkog) vladara. Pritom se zanemaruju i preskaču sve legalne pravne državne instance jer to nije sastavni dio pripovjednoga obrasca. U uloge stranih vladara uživjeli su se domaći političari, premijeri i predsjednici države. Čekamo da im te uloge preuzme netko iz Bruxellesa.

Vraćam se na početak rada.

Prije četrdesetak je godina među *milicajcima* u Zagrebu bila popularna priča o Vladimiru Bakariću, prvom poslijeratnom predsjedniku Hrvatske vlade. Bakarić je sam vozio automobil u gradić u okolici Zagreba i povezao je policajca koji je uz cestu stopirao. Policajac je, ne prepoznavši ga, hvalio političku situaciju i isticao svoju borbenost i spremnost za akciju, a novom je prijatelju nudio i poznanstvo sa sestrom svoje prijateljice. Policajac je bio iznenađen kad je sutradan pozvan u kabinet predsjednika Vlade, a pogotovo kad je u predsjedniku prepoznao svoga vozača. Zbog iskazane odlučnosti da brani svoju zemlju, postavljen je za stražara pred vilom spomenutog političara (Bošković-Stulli, 1983).¹⁴

“Istinitu priču” iz ratnih zagrebačkih godina ispričala mi je kolegica, sveučilišna nastavnica. Za raketiranje Zagreba, u jesen 1991. godine, pogođena je predsjednikova rezidencija, ali je pritom stradao i njezin novouređeni stan u blizini. Dolazile su brojne komisije da bi ispitale i procijenile štetu i svi su govorili kako će odmah dobiti potrebna novčana sredstva za uređenje stana. Vrijeme je prolazilo, ali od obećanja ništa. Pisala je nadležnim ustanovama, ministarstvima, ali mjesecima nije bilo ni odgovora ni novca. Jednoga je dana napisala pismo izravno predsjedniku Tuđmanu, u kojemu je opisala svu svoju muku. Za vrlo kratko vrijeme dobila je traženu pomoć i uredila stan. Ona je duboko uvjerena da je tome pridonijelo samo to njezino pismo, odnosno osobno zalaganje predsjednika države, koji joj je pomogao poput pravednoga vladara iz priča.

U televizijskom je programu Hrvatske radiotelevizije 14. listopada 2000. godine objavljen prilog kako predsjednik države Stjepan Mesić prima tjedno preko 2500 pisama u kojima mu se građani žale na nepravde ili mole

¹⁴ Anegdotalne priče o Titovoj pravednosti, sažete i dijelom prepoznatljive u nedavnom izdanju *Pisma Titu* (Despot, 2010), nisam ovdje tematizirala da ne iznerviram Cvjetka, ali se potpuno uklapaju u temu.

za pomoć. Posljedica je to, velikim dijelom, i teške gospodarske i socijalne situacije u Hrvatskoj, ali istodobno i pokazatelj kolektivne svijesti o poimanju pravde i pravice, bez obzira na sve demokratske i pravne državne institucije.

Predsjednik Ivo Josipović proklamirao je svoju kampanju 2010. pod krilaticom “Nova pravednost” kao da je i on prosvijećeni vladar koji je može donijeti. Društvena i politička klima u Hrvatskoj, tri godine poslije, svjedoče da je to bila utopija.¹⁵

Ako prepoznamo model proklamiranja i mogućnost ostvarenja (utopijske) pravednosti koju donosi svaki novi vođa, od kojega se uostalom i očekuje da bude ponajprije pravedan, jer zašto bismo uopće birali nepravednog vladara, ne moramo se više uzrujavati oko izbora. Sve nam je znano. Stoga molim Cvjetka da uzgaja svoj vrt, gleda u plava obzorja s čašom vina u ruci, ali da i dalje piše. Književnost je stvarnija i slađa od vlasti.

LITERATURA I IZVORI

- Azaryahu, Maoz: *Politički simboli u svakidašnjici. Polisistemi pristup istraživanju*, Etnološka tribina, br. 22, Zagreb 1990, str. 255–267.
- Bačo, Anđa: *U Kobašu...*, Seljačka sloga, sv. 5, br. 3, Zagreb 1940, str. 65.
- Biti, Vladimir: *Pojmovnik suvremene književne teorije*, Matica hrvatska, Zagreb 1997.
- Biti, Vladimir: *Strano tijelo pri/povijesti: etičko-politička granica identiteta*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2000.
- Bošković-Stulli, Maja: *Zagrebačka usmena pričanja u preplitanju s novinama i televizijom*. U: Bošković-Stulli, Maja: *Usmena književnost nekad i danas*, Prosveta, Beograd 1983, str. 272–315.
- Bošković-Stulli, Maja: *Odnos kmeta i feudalca*. U: Bošković-Stulli, Maja: *Usmeno pjesništvo u obzorju književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb 1984, str. 151–182.
- Despot, Zvonimir: *Pisma Titu*, Večernji posebni proizvodi, Zagreb 2010.
- Deželić, Dr. Velimir: *Maksimilijan Vrhovac*, Tisak C. Albrechta (Jos. Wittasek), Zagreb 1904.
- Galeković, Mirko: *Ogranak SS Gračanica...*, Seljačka sloga, sv. 2, br. 4, Zagreb 1937, str. 95.

¹⁵ Zagrebački gradonačelnik Milan Bandić je malo drukčija priča. On je u vlastitim očima prototip pravednoga vladara. Stoga valjda o njemu ne znam nijednu priču, jer je sve “istina”. Znano je da u maniri pravednoga vladara neprerušeno danonočno obilazi grad, da građanima ispunjava sve, srećom, male želje oko asfaltiranja dijela ulice, krpanja rupa, uređenja zelenih površina, pomoći oko gradskih nepremostivih administrativnih labirinata. O skupim gradskim projektima nema rasprave.

- Gross, Mirjana: *Počeci moderne Hrvatske. Neoapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji 1850-1860*, Globus, Zagreb 1985.
- Gross, Mirjana: *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, traganja*, Novi liber i Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1996.
- Gugitz, Gustav: *Die Sagen und Legenden der Stadt Wien*, Brüder Hollinek, Wien 1952.
- Kukuljević, Ivan: *Narodne pripovjesti o Medvedgradu*, Arkiv za povjesticu jugoslavensku, br. 3, Zagreb 1854, str. 129–132.
- Marks, Ljiljana: *Vekivečni Zagreb*, AGM, Zagreb 1994.
- Marks, Ljiljana: *Usmena proza u hrvatskoj književnosti na krajevima dvaju stoljeća*, Croatica, br. 45–46, Zagreb 1998, str. 397–414.
- Marks, Ljiljana: *Ban Josip Jelačić in Croatian Oral Legends: between History and Myth*, Narodna umjetnost, sv. 41, br. 1, Zagreb 2004, str. 7–26.
- Mijatović, Anđelko: *Ban Jelačić*, Mladost, Zagreb 1990.
- Opća enciklopedija*, sv. 4, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb 1978.
- Rusan, Leopold: *Gospa Remetska*, HKD Sv. Jeronima, Zagreb 1929.
- Tanzmeister, Robert, Gerlinde Uttenhalter: *Die Habsburger und ihre Sprachen, Quo vadis, Romania? Zeitschrift für aktuelle Romanistik*, br. 2, Wien 1993, str. 52–67.
- Vincek, Andro: *Ogranak SS Završje...*, Seljačka sloga, sv. 3, br. 4, Zagreb 1938, str. 138–139.
- Zečević, Divna: *Usmene predaje kao književna organizacija čovjekova doživljavanja povijesti i prirode*, Narodna umjetnost, sv. 10, Zagreb 1973, str. 33–70.
- Zečević, Divna: *Usmene predaje o seljačkoj buni i kmetskom životu u široj okolici Stubice*, Narodna umjetnost, sv. 10, Zagreb 1973, str. 7–32.
- Zečević, Divna: *Svakodnevno pripovijedanje i usmena književna tradicija u prigradskom selu Šestinski Kraljevec*, Narodna umjetnost, sv. 13, Zagreb 1976, str. 123–140.